

ВПЛИВ МОРАЛІ НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Свадеба Н.І.

*асистент кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Свадеба Н.І. Вплив моралі на особисте життя фізичної особи.

У статті аналізуються норми Конституції України, цивільного та сімейного, трудового права на предмет їх відповідності моральним основам суспільства. Проаналізовано основні міжнародно-правові акти щодо впливу моралі на особисте життя фізичної особи. На основі проаналізованих матеріалів автор пропонує окремі шляхи вдосконалення українського законодавства та принципи щодо впливу моралі на особисте життя фізичної особи. В статті затронуто порушення питання норм суспільної моралі в мережі Інтернет. Проаналізовано позиції науковців щодо впливу норм моралі на особисте життя фізичної особи. Установлено, що право та мораль мають загальне функціональне призначення, вони формують еталон поведінки, ціннісно-нормативну орієнтацію суспільства. Досліджено, що взірцем імперативності моралі у праві слугують саме міжнародні стандарти захисту прав людини та міжнародне право, де наявна певна збалансованість норм позитивного права з народним. Проаналізовано позитивні новели Закону України «Про захист суспільної моралі», а також наявні в ньому прогалини. З'ясовано, що мораль є важливим чинником розвитку суспільства, мораль як форма суспільної свідомості має багато спільного із правосвідомістю. Як мораль, так і право є сукупністю відносно усталених норм, правил поведінки людини, які ґрунтуються на уявленнях про належне і справедливе. Ці норми є загальними і поширюються, принаймні формально, на всіх громадян суспільства. Досліджено, що право та мораль засновані на спільності соціально-економічних інтересів, культури суспільства, прихильності людей до ідеалів свободи і справедливості, вони мають єдину духовну природу, єдиний ціннісний стрижень – справедливість. З'ясовано, як саме співвідношення норм моралі, релігії та права в контексті регулювання сімейних відносин, їх взаємодія, динаміка та розвиток, як саме взаємодія норм моралі та права може запобігти насильству в сім'ї.

Ключові слова: суспільство, фізична особа, права людини, норми моралі, норми права, релігія, сім'я, насильство.

Svadeba N. I. The influence of morality on the personal life of an individual.

The article analyzes the norms of the Constitution of Ukraine, civil, family and labor law in respect of their compliance with the moral foundations of society. Based on the analyzed materials, the author offers certain approaches to improve Ukrainian legislation and principles of morality impacts on the personal life of an individual. The article deals with the violation of public morality in the Internet. The views of scientists the moral norms and their impact on the personal life of an individual have been analyzed. It is proved that law and morality have the functional purpose in common, they form the behavior standards, value and normative orientation of society. The positive novelties of the Law of Ukraine "On Protection of Public Morality" have been analyzed, as well as the gaps in it.

It has been found out that morality is an important factor in the development of society and, as a form of social consciousness, has much in common with legal consciousness. Both morality and law are a set of relatively well-established norms, rules of human behavior, which are based on the notion of what is due and just. These norms are general and, at least formally, applicable to all citizens of society.

It is studied that law and morality are based on the common socio-economic interests, culture of society, people's commitment to the ideals of freedom and justice. They have a single spiritual nature, a single value core - justice. It is found out how the relationship between morality, religion and law in the context of family relations, their interaction, dynamics and development, how the interaction of morality and law can prevent domestic violence.

Key words: society, individual, human rights, moral norms, legal norms, religion, family, violence.

Постановка проблеми. З середини 80-х років ХХ ст. в ході розгортання демократичних процесів спостерігається тенденція до гуманізації правової системи, зближення права та загальнолюдської моралі, їх взаємодії, що знаходить своє підтвердження у визнанні юридичною наукою доктрини природного права, яке раніше відкидалось як таке, що не відповідає соціальним відносинам. Зміни в суспільних відносинах, що відбулися в ХХІ ст., спричинили значну трансформацію законодавства в галузі прав людини та появу правових норм, що регулюють принципово нові аспекти життєдіяльності особи. Вчені-юристи все частіше розмірковують над питанням впливу моралі на особисте життя фізичної особи. Актуальність обраної теми зумовлена також великою кількістю змін у сучасному законодавстві, що закріплюють та регулюють нові права та свободи індивіда, а також необхідністю їхньої оцінки як із правової, так і з моральної точки зору.

Стан дослідження. Моральні основи сучасного українського законодавства, питання співвідношення права та моралі у системі соціальної регуляції досліджувалися багатьма вченими, поміж них – О.Є.Аврамова, В.М.Брижко, Р.А.Калужний, Т.С.Кириченко, Н.Б.Новицька, І.І.Припхан, В.Ю.Стеценко, Т.І.Тарахонич, С.Ф.Хімченко, В.С.Цимбалюк та інші.

Метою статті є аналіз норм українського законодавства в контексті впливу моралі на особисте життя фізичної особи, а також розглянути, які норми моралі та релігії можуть запобігти насильству в сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Мораль, право їх взаємовплив, їх роль у регулюванні суспільних відносин не раз були об'єктом наукових досліджень і які здавна хвилювали філософів, правників та соціологів. Зі змінами відносин у суспільстві, системи цінностей цього суспільства зазнавали зміни і способи його організації, а відтак і змінювалися бачення змісту та ролі соціальних регуляторів поведінки суб'єктів такого суспільства. Мораль, безперечно, є багатоаспектним явищем, яке на сьогодні відіграє чималу роль у регулюванні суспільних відносин. Проте, зважаючи на значення моралі для суспільства та держави, вважаємо актуальним для науковців-правників дослідження можливості, необхідності та доцільності правового регулювання відносин у сфері здійснення діяльності, яка так чи інакше впливає чи може вплинути на мораль, та вплив моралі на особисте життя фізичної особи.

У контексті дослідження теоретико-правових проблем співвідношення та взаємодії законності та справедливості науковці вертаються до відповідності законодавства принципам моралі як до одного із факторів, що визначає ступінь свободи особистості, реалізації її прав і свобод, рівень реальності демократії [1]. Основним Законом України встановлено, що здійснення прав і свобод людини й громадянина не може порушувати права та свободи інших осіб. Зокрема стаття 32 Конституції України прямо вказує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Крім того, стаття 35 Конституції говорить про те, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [2]. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви, жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою [2]. Мораль є важливим чинником розвитку суспільства, однак лише за умови, що її дія підсилюється правовою базою держави, а ці права не тільки декларуються, а й виконуються. Мораль як форма суспільної свідомості має багато спільного із правосвідомістю. Як мораль, так і право є сукупністю відносно усталених норм, правил поведінки людини, які ґрунтуються на уявленнях про належне і справедливе. Ці норми є загальними і поширюються, принаймні формально, на всіх громадян суспільства [3, с.29].

Таким чином ми переконані, що коли йдеться про реалізацію громадянами своїх прав, необхідно зважити на юридичні гарантії права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення. Такими юридичними гарантіями названого права є його закріплення у Законі України «Про захист суспільної моралі» [4], передбачення його судового захисту, правоохоронної та правозахисної діяльності відповідних державних органів, а також державної підтримки інших форм забезпечення прав і свобод.

Разом з тим, варто також зазначити про недосконалість правової конструкції згаданого права. Зокрема, при визначенні гарантії реалізації цього права зазначається лише про правові, економічні та організаційні умови, але не зазначається про соціальні, політичні, культурно-моральні (духовно-моральні, ідеологічні) чи інші види таких гарантій [5]. Окрім цього суб'єктом права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичній особі, є власне населення. Зважаючи на зміст та обсяги цього права вважаємо доцільним визначити суб'єктом останнього людину (фізичну особу). Стосовно реалізації права на безпечний інформаційний простір, то варто зазначити, що така реалізація не може виявлятися в активних діях суб'єкта цього права, спрямованих на впровадження останнього у життя, як це може бути стосовно інших прав, наприклад права на освіту, на отримання інформації тощо. Відповідно до загальноприйнятої у теорії права системи гарантій права, механізм реалізації зазначеного права буде включати лише охорону та захист такого права. Власне на прикладі цього права чітко простежується важливість недопущення посягання на право людини при реалізації своїх прав іншою особою.

Мною було проаналізовано основні міжнародно-правові акти, що закріплюють основоположні права та свободи особи: Загальну декларацію прав людини 1948 року, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також Конституцію України 1996 року. У Загальній декларації прав людини 1948 року зазначається, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому й тільки можливий вільний і повний розвиток її особистості. У частині 2 статті 29 зазначається, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Що стосується Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, то у цьому міжнародно-правовому акті перелік загальних підстав обмежень реалізації усіх передбачених у Конвенції прав не наведено, натомість передбачається обмеження стосовно реалізації кожного права окремо. Згідно положень статті 6 Конвенції судові рішення проголошуються публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах, зокрема, моралі. Для захисту моралі також може бути обмежене право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції та для охорони моралі допускається обмеження права на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

І, на кінець, щодо Конституції України 1996 року, то лише в одній статті йдеться про обмеження реалізації права у зв'язку із охороною моральності населення. Це стосується права на свободу світогляду і віросповідання.

Отже, за результатами такого аналізу було з'ясовано, що у кожному із названих актів моральні норми використовувались право творцем як критерій визначення меж реалізації прав людини. При цьому, моральним нормам при реалізації прав людини найбільша роль відведена у Загальній декларації прав людини, найменша – у Конституції України. Зазначене відповідає поглядам науковців стосовно того, що взірцем імперативності моралі у праві слугують саме міжнародні стандарти захисту прав людини та міжнародне право, де наявна певна збалансованість норм позитивного права з народним [6].

В той же час, достатньо важливими в контексті конституційно-правового закріплення моральної і релігійної свободи особи є положення Конституції України стосовно захисту державної гідності громадян. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Конституція гарантує право кожного на свободу і особисту недоторканість, захист від втручання у особисте і сімейне життя, таємницю листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції, недоторканість житла тощо. Варто наголосити на такому важливому в моральному сенсі положенні Конституції України (ст.63), відповідно до якого «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів».

Конституція закріплює пріоритет людини по відношенню до держави. Людина визнається найвищою соціальною цінністю (ст.3). Поряд з цим, науково обґрунтовано, що права людини в жодному разі не повинні суперечити інтересам суспільства і держави, без допомоги яких вона не може бути належним чином реалізовані. Такий стан речей спроможний забезпечити тільки ефективний державно-правовий механізм, а також ретельно продумана система гарантій, в тому числі можливість судового захисту порушеного права. Безумовно, Конституція України визначає основи суспільного життя, проте моральними цінностями повинна бути пронизана уся правова система держави. В цьому контексті Х.Л.А.Харт наголошує, що «правова система мусить виявляти певну специфічну узгодженість з мораллю чи справедливістю або ґрунтуватися на поширеному переконанні в існуванні морального обов'язку підкорятися їй» [7, с. 183].

Моральні принципи, норми та цінності знайшли своє відображення у цивільному, сімейному, трудовому, кримінальному та інших галузях права. Існує тісний зв'язок між нормами суспільної моралі та нормами сімейного права. Конституція проголошує, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття та визнає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. У Сімейному кодексі України є декілька посилань на моральні засади суспільства. В частині 2 статті 1 вказується, що регулювання сімейних відносин здійснюються з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союз конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. В той же час частина 9 статті 7 говорить про те, що сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства [8, с. 123].

Норми моралі знайшли своє відображення також у трудовому праві України, де закріплені принципи заборони примусової праці, свободи праці, свободи трудового договору, право працівників на здорові та безпечні умови праці, право на відпочинок і особливо норми стосовно охорони праці працюючих жінок.

Важливим тут є той факт, що до окремих трудової діяльності суспільство висуває підвищені моральні вимоги. Серед прикладів в українському законодавстві можна навести, зокрема, Кодекс честі працівника Національної поліції, Кодекс професійної етики суддів, Кодекс професійної етики працівника державної податкової служби України, Закон України «Про прокуратуру», Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, Правила етичної поведінки поліцейських та інші. Закріплюючи на рівні держави визначені рамки поведінки для таких категорій працівників, держава наділяє моральні норми юридичною формою, внаслідок чого нормативно встановлюється додатковий характер відповідальності таких осіб.

На окрему увагу заслуговує прийнятий у 2003 році Закон України «Про захист суспільної моралі», який покликаний встановити правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Сьогодні вищезазначений Закон є предметом доволі гострих дискусій, оскільки його норми встановлюють обмеження та заборони щодо розповсюдження продукції еротичного, сексуального та порнографічного характеру, що є вагомим джерелом доходів окремих громадян, і саме вони, здебільшого, і виступають проти удосконалення Закону та підвищення міри відповідальності за порушення його приписів. На нашу думку, перш за все потрібно не підвищувати міру покарання за порушення правових норм, а розширити сферу дії вищезазначеного Закону, оскільки суспільна мораль, яка є явищем багатогранним, заснованим на традиційних духовних і культурних цінностях народу, не може бути повністю захищено виключно шляхом накладення обмежень на розповсюдження такої інформації, або інформації з елементами насильства та жорстокості. Тому доцільно в нормативному порядку розширити перелік видів інформації, що є загрозою для суспільної моралі, а також розробити реальні механізми контролю за розповсюдженням такої інформації.

Досліджуючи питання впливу моралі на особисте життя фізичної особи, ми не можемо обійти проблему запобігання насильству завдяки нормам моралі та релігій в сім'ї. Сьогодні, на жаль, іде загальний процес деморалізації суспільства, і такий стан речей не може не впливати на його основний осередок – сім'ю. А тому важливо відмітити, що норми моралі є регулятором сімейних відносин, що протягом багатьох років були основою створення сім'ї.

Розглядаючи вплив норм моралі та релігії на сім'ю, не можна не звернутися до сім'ї, якій належить виняткове місце. Це сім'я Назарета: Ісуса з Його матір'ю Марією та опікуном Святим Йосифом. Згідно з християнським ученням, своєю присутністю в людській сім'ї і своєю діяльністю Ісус Христос освятив цей інститут, підвищивши його до гідності таїнства [9, с.120].

Діючі конфесії по-різному ставляться до поняття сім'ї. Проте у XIX ст. повністю відбулося єднання держави і церкви, що було одним із важливих принципів організації суспільства в той період. Держава визначала законним лише церковний шлюб. На рубежі XIX – XX ст. шлюбні традиції не змінюються, але, як указує О.Кравець, у цей період поширюється так зване відходництво (тобто пошук нових сімей на стороні) [10]. Чинний Сімейний кодекс України має норми, які нерозривно пов'язані з нормами моралі, - це норми, що регулюють особисті немайнові відносини. Але ці норми є мертвими, вони не працюють, незважаючи на те що такий інститут, як сім'я, будувався на основі моральних і релігійних цінностей протягом століть. Така статистика виникає із судової практики вирішення спорів, пов'язаних із домашнім насильством.

Якщо повернутись до Конституції України, згідно якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, то відповідно до статті 34 Кон-

ституції, кожен має право на свободу думки і слова, межею якої є право іншої особи на повагу до її гідності і честі [2]. А враховуючи, що гідність і честь фізичної особи є недоторканими, згідно статті 15 Цивільного кодексу України, кожна особа має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, а тому фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності і честі, як це і передбачено статтею 297 Цивільного кодексу України [11].

Таким чином, під час розгляду справ, що стосуються порушення особистих немайнових прав, необхідно враховувати, що не є предметом судового захисту судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які як вираження суб'єктивної думки й поглядів відповідача не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності. Негативною доцільно вважати інформацію, в якій стверджується про порушення цією особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) та яка порушує право позивача на повагу до гідності, честі та ділової репутації. Ті чи інші факти як такі, що ганьблять честь, гідність, ділову репутацію, належать до цінних категорій у кожному конкретному випадку. А тому без досконалої роботи судової системи самі по собі норми моралі та релігії не можуть певною мірою запобігти насиллю в сім'ї, а норми чинного законодавства України не здатні забезпечити регулювання сучасних сімейних правовідносин, і причиною цього є їх конструктивна недосконалість.

Висновок. Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки, що право і мораль мають спільне для них цільове призначення – це вплив на поведінку суб'єктів; функціонування права та моралі предметно не обмежене певною сферою соціальних відносин, вони діють в єдиному полі соціальних зв'язків; право та мораль мають загальне функціональне призначення, вони формують еталон поведінки, ціннісно-нормативну орієнтацію суспільства; право та мораль засновані на спільності соціально-економічних інтересів, культури суспільства, прихильності людей до ідеалів свободи і справедливості, вони мають єдину духовну природу, єдиний ціннісний стрижень – справедливість.

Зазначимо, що суспільна мораль значною мірою відбиває світоглядні цінності, домінуючі на певній стадії розвитку суспільства. Без сумніву, нормативне закріплення принципів поділу влади, верховенства права, політичного та ідеологічного плюралізму, а також курсу на формування громадянського суспільства несуть вагоме моральне навантаження. У правовій демократичній державі, якою себе позиціонує Україна, законодавчі норми повинні не тільки відображати суспільні відносини, а й водночас корегувати їх у напрямі розвитку та все більшої відповідності суспільній моралі.

Дослідження взаємовпливу права та моралі на особисте життя фізичної особи свідчить про те, що її роль у правотворчій діяльності та у правовому регулюванні безперечно є вагомою. Враховуючи наведене задля підвищення ефективності правового механізму забезпечення охорони прав і свобод фізичної особи та сприяння захисту при їх порушенні суб'єкти правотворчості та правозастосування у своїй діяльності мають керуватися моральними цінностями, домінуючими у певному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Самохвалов В.В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення і взаємодії: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут законодавства ВР України. К., 2008. 18 с.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.34
3. Н.Б. Новицька До питання захисту суспільної моралі в мережі Інтернет. «Правова інформатика», №1 (21) / 2009. С.29-34.
4. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року // Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. №14. Ст.192.
5. Позиції науковців стосовно гарантій прав і свобод людини є неоднозначною, наприклад: Робінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навчальний посібник. К., Атіка. 2001. С.176; Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. С.656; Шукліна Н.Г. Юридичні гарантії прав, свобод й обов'язків людини і громадянина в Україні // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.236: Правознавство. Чернівці: Рута, 2004. С.38-43.
6. Парасюк В.М. Імперативність моралі у професійній діяльності слідчого: філософсько-правовий вимір: Автореф. Дис...канд. юрид. наук: 12.00.12 / Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України. Львів, 2008. 16 с.

7. Харт Х.Л.А. Концепция права / пер. з англ.. Н.Комарова. К., 1998. 231 с.
8. Сімейний кодекс України: від 10 січня 2002 року. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. № 21-22. 2002. С.123.
9. Барщевський Т. Євангельські притчі. Львів: ЛБА, 2002. 134 с.
10. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. №4. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00EGUFBC23/> (дата звернення 15.05.2021 р.)
11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 15.05.2021 р.)